

Obyvatelstvo dle povolání v Čechách.

V řadě publikací, jež c. k. statist. ústřední komise vydává o výsledcích posledního popisu lidu u nás, vyšla právě zajímavá statistika povolání obyvatelstva v Čechách, která už proto vyžaduje zvláštní pozornost, že při známých nedostatcích a mezerách naší hospodářské statistiky je to jediný zdroj, z něhož poněkud spolehlivě lze soudit na směry a postup našeho hospodářského vývoje. Arcíť bylo by k úplnějšímu úsudku zapotřebí i přehledu o vývoji vyšších jednotek hospodářského života (závodech), z nichž jedině lze vystihnouti postavení jednotlivců v celkové organisači prácedělného národního hospodářství, seskupení jednotlivých odvětví hospodářských a p., čili jinými slovy: doplniti statistiku povolání statistikou závodů, což dnes ještě nemožno, jelikož výsledky prvého všeobecného sčítání závodů (z r. 1902) u nás v ústředním zpracování pro celé království dosud uveřejněny nebyly.

Vzájemný poměr číselný hlavních tříd povolání, jež naše statistika rozeznává, vysvitne z této tabulky:

---

*) Mám v mysli způsob, jak by se vhodnou úpravou formulářů ohlášek (co do papíru i obsahu) a použitím známých statistických strojů daly výdaje uvésti na minimum.

**) Tak v r. 1900 rozpočten byl dotyčný příjem na 493.400 K, náklad na 488.560 K; v r. 1902 příjem na 497.200, výdaj na 492.660 K atd.

Napočítáno bylo všech osob povoláním činných

	1869	1880	1890	1900
v zemědělství	1,474.312	1,046.004	1,443.452	1,326.374
v průmyslu	856.558	872.776	1,071.353	1,166.020
v obchodu a tržbě	130.759	144.647	202.731	274.009
ve volných povoláních	246.835	213.599	363.595	459.520
nádenníků se střídavým } —		247.237	—	—
zaměstnáním (jen 1880):				

čili z 10.000 osob v Čechách povoláním činných patřilo

	1869	1880	1890	1900
k zemědělství	5.444	4.144	4.635	4.112
k průmyslu	3.162	3.458	3.477	3.615
k obchodu a tržbě	483	573	658	849
volným povol.	911	846	1.180	1.424
nádennictvu	—	979	—	—
se slř. zam.	—			

Litovati sluší, že zpracování r. 1880 uchýlilo se od jinak obvyklého hlavního třídění povolání a jako zvláštní třídu vykazuje nádennictvo, které střídavě zaměstnán obývá buď v průmyslu, buď v zemědělství, buď opět v obchodu a dopravě. Proto data r. 1880 nutno z pozorování vyloučiti, poněvadž nelze dnes již určiti, jaký podíl t. zv. střídavého nádennictva byl dne 31./12. 1880 zaměstnán v zemědělství, jaký právě v průmyslu a pod.

Jak absolutně, tak i relativně má dosud u nás větší význam výroba zemědělská, lesnictví a rybářství, než průmysl; ale pozorujeme, jak od samého r. 1869 význam zemědělství relativně klesá, v desíti letí 1891—1900 dokonce i absolutně (asi o 120.000 obyv.) R. 1900 již poměrně i absol. více lidí povoláním činných zaměstnáno bylo v průmyslu, obchodu a tržbě (celkem přes 44 pct.) než v rolnictví v nejš. sm. (41%).

Také t. zv. volná povolání, k nimž nemalou částí přispívá zejména vojsko a veřejné úřednictvo, jsou ve stálém vzestupu.

Význam jednotlivých těchto tříd pro celkové hospodářství národní a sociální rozvrstvení nabývá ještě jasnějšího osvětlení, roztrídíme-li dle povolání vůbec všecko obyvatelstvo, tedy i obyvatelstvo jen nepřímo (t. j. svým živitelem a vydržovatelem) k jistému povolání příslušné. V tom směru můžeme vývoj pozorovati toliko od r. 1880, poněvadž zpracování z r. 1869 všecko obyvatelstvo povoláním nečinné (v nejširším smyslu) shrnuje dohromady v jedinou velkou skupinu, nerozeznávajíc dále, k jaké třídě podle svého udržovatele neprímo náleží.

Napočítáno bylo v Čechách všech osob příslušných (činných i nečinných)

k	1880	1890	1900
zemědělství	2,272.486	2,375.146	2,255.273
průmyslu	1,967.255	2,345.415	2,647.805
obchodu a tržbě	378.160	519.146	676.478
volným povoláním	454.932	603.387	739.141
nádennictvu se slř. zam.	488.004	—	—

čili z 10.000 osob všeho obyvatelstva v Čechách náleželo

	k	1880	1890	1900
zemědělství		4.087	4.065	3.569
průmyslu		3.538	4.014	4.190
obchodu a tržb		680	888	1.071
volným povoláním		817	1.033	1.170
nádennictvu se stř. zam.		878	—	—

Z dat těchto nejlépe pozorovat velký pokrok industrialisace našeho království zejména v poslední době. Před 10, 20 lety ještě více než $\frac{2}{3}$, dnes jen něco přes třetinu obyvatelstva celého království dochází výživy výhradně v zemědělství, a to ještě tak, že dle sčítání z r. 1900 42.964 osob hlavně v zemědělství činných hledati sobě musí k doplnění výživy výdělek vedlejší v průmyslu, 10.181 v obchodu, resp. dopravě, 5348 v jiných povoláních čili úhrnem asi 5%. Za posledních 20 let si v příčině sociální váhy své průmysl a zemědělství téměř vyměnily posice; r. 1890 téměř stejný počet obyvatelstva docházel výživy v obou těchto hlavních odvětvích výrobních, dnes podíl zemědělství poklesl opět téměř o 5 pet. Zajímavě však je, že kvota průmyslu vzrostla v posledním desíti letech jen asi o 2%; o ostatní 3%, jichž kromě toho zemědělství pozbylo, rozdělily se obchod a povolání volná.

Ze srovnání dat posléz uvedených s hořejšími vysvítá dále, že na osoby činné svým povoláním v zemědělství odkázáno je poměrně mnohem méně osob, nežli v povoláních ostatních, čili že sociální význam zemědělství oproti ostatním zaměstnáním (zejména průmyslu — zde také absolutně — a obchodu) stále ustupuje. Byloť konkrétněji odkázáno

	na činných	osob nepřímo příslušných
v zemědělství	1880 1,046.004	1,226 464
	1890 1,443.452	931.694
kdežto	1900 1,316.374	928.899
v průmyslu	1880 872.776	1,094.479
	1890 1,071.353	1,274.062
	1900 1,166.020	1,481.785

K jiným rozdílům vývojovým dospíváme také, stopujeme-li podrobněji sociální třídění osob povoláním činných. Po té stránce dlužno především upozorniti na jistou odchylku metodologickou ve zpracování r. 1900 oproti 1890. Zpracování r. posléz řečeného rozeznávalo totiž tyto sociální vrstvy: samostatné, vyšší zřízence (t. j. úředníky, technický a kupecký personál pomocný, dělníky a nádenníky), kdežto pro r. 1900 přistupuje k těmto vrstvám ještě nová zvláštní skupina: »spolupomáhající členové rodiny« (sc. zaměstnatele). Tento nepochybný pokrok v technice zpracování arcí stěžuje do jisté míry srovnání s analogickými daty r. 1890; z podrobnějšího srovnání viděti však, že nynější nová skupina byla dříve zahrnována z největší části do rubriky »dělníci«, a má hlavní význam téměř jen pro zemědělství, kde početnosti svou skupinu dělnictva značně převyšuje a jistě případněji charakteri-

suje sociální členění osob v této třídě povoláním činných; naproti tomu valně pozbývá na významu pro celkový průmysl neb obchod a tržbu, dosahujíc jakési váhy jen u průmyslu textilního, potravinářského a živností hostinských, a snad na nejvýš ještě u oděvnictví. Proto všimáme si zvláště této skupiny jen v zemědělství, u ostatních tříd blíže se jí nevšimneme, jelikož také je dosti pochybno, má-li cele býti připočtena ke kategorii dělnictva či snad k vyšší skupině »zřízeneců«.

V celé třídě »polní a lesní hospodářství«, tedy nejen rolnictví v už. sm., nýbrž i v lesnictví a rybářství napočítáno v Čechách r. 1900 mezi osobami povoláním činnými 321.586 samostatných hospodářů, 6015 úředníků a vyšších zřízeneců, 385.127 dělníků (stálých), 126.874 nádenníků a 489.772 členů rodiny hospodářů, kteří jim při hospodářství pomáhají. Srovnáme-li údaje tyto s číslicemi r. 1890, vidíme vesměs úbytek — až na počet samostatných hospodářů, který vzrostl z 292.945 o 28.641 čili skoro o 10%. Naproti tomu vyšších sil pomocných ubylo o 913 čili skoro o $\frac{1}{7}$, dělnictva (s připočtením spolupomáhajících členů rodiny) o 58.538, čili o více než 6%, nádennictva o 86.268, čili skoro 40 proc. (!) Věru nemůže býti živější ilustrace ke stále opakovaným steskům našeho rolnictva na nedostatek čeledi a dělnictva zemědělského, zvláště uvážíme-li, že v hořejších číslicích jen asi 29% všech povoláním činných tvoří stálé pracovní síly námezdné, kdežto daleko největší počet pomocných sil pracovních v zemědělství rekrutuje se z řad členů rodiny hospodářovy, a to hlavně ženských (přes 400.000 žen).

Naprosto protichůdný vývoj vykazuje průmysl. Samostatných podnikatelů v celku ubylo, za to značně přibylo dělnictva a ostatního personálu pomocného. Podrobněji napočítáno v průmyslu v Čechách

	podnikatelů samost.	dělnictva	všech povoláním činných
1890	187.595	846.166	1,071 353
1900	181.275	898.060	1,166.020

Třeba by statistika povolání nepřipouštěla dosti bezpečného úsudku na jakost jednotlivých sociálních tříd (samostatným dle ní je na př. zrovna tak malý příštípkář jako továrník zaměstnávající tisíce dělnictva), přece jen z hořejšího seskupení číslic je zřejma i u nás tendence postupujícího stlačování malých podnikatelů velkou výrobou — továrnou. Jisto, že mnozí z těch, kteří r. 1890 figurovali ještě jako »samostatně«, ocitají se r. 1900 již v rubrice »dělníků«. To potvrzuje se, stopujeme-li podrobněji jednotlivá odvětví průmyslová, pokud je úřední statistika u nás zvláště rozlišuje. Arci shledáváme se tu však i s jistým úchylkami od hořejšího pravidla.

Tak vykazují vznikající počet samost. podnikatelů u nás: výroba strojů, přístrojů a nástrojů (8377 oproti 7288 r. 1890), živn. stavební (9585 proti 8947), polygrafické (938 vůči 835), průmysl potrav. (22.134 oproti 20.939) a zvláště i živnosti hostinské (23.511 proti 17.977). O těchto odvětvích průmysl. a specielně průmyslových: strojníctví,

polygrafii a potravinářství (pivovary, cukrovary, lihovary) lze tedy s jistotou tvrditi nový a úspěšný jejich rozvoj. Počet dělnictva ve všech těchto skupinách — s jedinou výjimkou potravinářství, kde by ostatně podrobněji bylo stopovati jednotlivá odvětví a kde — na př. v cukrovarnictví a lihovarnictví — padá na váhu i nepřízničná doba sčítání, která nespadá v jedno s dobou plné sezóny — znamenitě vzrostl, zejména ve strojníctví, kde počet dělnictva v desíletí vzrostl téměř o 15.000 čili $\frac{5}{6}$. V příčině průmyslu kovy zpracujícího, který sčítání z r. 1890 třídilo na zpracování železa a zpracování ostatních kovů a který při posledním sčítání byl jinak členěn (skupina A, zahrnující v sobě nejen zpracování železa, nýbrž i některých jiných kovů, na př. mědi, mosazi a pod. a B), platí patrně pravidlo všeobecné; vykazuje podnikatelů r. 1890 úhrnem 17.118, r. 1900 pak 16.840, dělnictva r. 1890: 55.815, r. 1900 již: 68.409. Co do ostatních podrobněji vykázaných odvětví průmyslových poučují nad jiné výmluvněji tyto čísla:

	Počet			
	samostatných (podnikatelů)		dělnictva	
	1890	1900	1890	1900
v průmyslu:				
hornictví a hutnické	414	252	56.818	72.013
kamenném a zeminném	6.498	5.721	63.156	74.629
chemickém	1.492	1.458	5.642	10.335
textilním	17.173	9.698	232.561	221.510
papírním a koženém	4.798	4.632	16.164	22.204
dřevěném a řezbářském	18.410	17.289	47.039	51.687
oděvnickém	65.194	60.585	115.973	108.692

Pozorovati tedy téměř vesměs stejnou tendenci: úbytek samostatných podnikatelů, přírost dělnictva. Zvlášť frappantní jsou data i pro speciálně český život hospodářský významného průmyslu textilního: neobyčejně značný (téměř o polovici!) úbytek podnikatelů a současně i úbytek dělnictva. Usuzovati z toho na zpětný chod tohoto zvlášť vyvinutého, staletého průmyslu českého, zaměstnávajícího téměř celou čtvrtinu všeho průmyslového dělnictva v Čechách, ovšem nelze, neboť právě na tomto poli industriálním novými vynálezy strojovými výkonnost dělníkova značně stupňována, takže slušelo by přibrati ke konečnému úsudku i čísla produkcí v obou letech. Totéž — aspoň částečně — platí o průmyslu oděvnickém, který vykazuje za poslední desíletí tutéž tendenci. Ovšem také značně na váhu padají tu i rozdíly v technice sčítací, zejm. zpracovací při obou posledních sčítáních, zejména pokud běží o klasifikaci domácích dělníků, kteří v obou řečených průmyslech — textilním i oděvnickém — hrají u nás význačnou roli.

Co se týče »tržby a dopravy«, vykazují obchod se zbožím a doprava po souši přírost ve všech vrstvách; tak vzrostl počet samostatných obchodníků se zbožím z 50.762 r. 1890 na 57.797, počet dělnictva u nich z 19.467 na 30.608, počet všech povoláním v tomto odvětví činných z 83.891 na 106.397; při dopravě vnitrozemské počet podnikatelů z 4.396 na 4.510, dělnictva z 32.486 na

46.238, všech činných ze 48.579 na 66.710. Za to úvěrnictví a pojišťování (počet samostatných r. 1900: 377, všech činných 6.121) a doprava vodní (počet samostatných 279, dělnictva 2.063) vykazují touž tendenci, jako svrchu vylíčena byla při průmyslu vůbec. Celková data pro třídu: »obchod a tržba« jsou:

	podnikatelů	dělnictva	všech povol. činných
1890	79.496	65.773	202.731
1900	96.422	95.928	274.009

Na konec nebudíž přehlédnut ani pokrok techniky zpracovací i v tom směru, že t. zv. »položky hromadné« ve schematu klasifikačním, do nichž zařazují se případy, které do speciálních rubrik subsumovati nelze, vykazují při posledním sčítání značný úbytek, neklamný to důkaz, že jak zjišťování, tak zpracování bylo provedeno posledně v dokonalejší podrobnosti než r. 1890.

Na základě dosud uveřejněných dat lze také s jistou pravděpodobností konstruovati, jaký zájem má národ český na svém průmyslu a jaký na svém zemědělství — ovšem za dosti daleko jdoucích předpokladů. Ale i tento zcela široký nárys má pro nás značnou důležitost a vrátíme se k němu jindy. *T. Ž.*